

Resultaten Broedvogel Monitoring Project 1994

■ *Als het goed is zijn BMP-ers thans druk bezig met het uitwerken van hun veldgegevens en het invullen van het telformulier. Het is altijd weer spannend om te zien hoeveel territoria er dit jaar uitrollen. Door vergelijking met vorige jaren kunnen conclusies worden getrokken over de ontwikkeling van de vogelstand in het eigen BMP-plot. Kom daar maar eens om in landen waar broedvogelmonitoring wordt gepleegd met bijv. punttellingen. Interessant materiaal voor de landelijke trend, maar als teller kun je nauwelijks iets met je eigen getallen. Natuurlijk kost het veel meer tijd om alle soorten te karteren en uit te werken, maar in het algemeen zijn dat prettig bestede uren.*

De volgende stap is de vergelijking van de ontwikkeling in je eigen gebied met de landelijke trend. Met dit nummer van SOVON-Nieuws krijgt u de BMP-cijfers van 1994 aangeboden. Komt de ontwikkeling in uw gebied overeen of juist niet?

Standvastige deelname

Het tellerscorps van het BMP bestaat uit een 'harde kern' die al jarenlang meedraait, uit 'tijdelijke' tellers en nieuwelingen. De harde kern, dat zijn zo'n honderd tellers met 200 proefvlakken, vormen de 'crème de la crème' in inventarisatieland. Ze kennen de kneepjes van het vak, doen zonder morren al jarenlang hun best en ze kosten SOVON/CBS weinig tijd aan begeleiding en controle. Tijdelijke tellers en nieuwelingen zijn natuurlijk ook essentieel. Tijdelijk kan immers langdurig worden en zonder nieuwe tellers ben je nergens, al was het alleen maar om weggefallen plaatsen in te nemen.

In het BMP-verslag 1993 werd nog gesproken over minder tellers dan in 1992. Achteraf blijkt het aantal gelijk te zijn en het jaar 1994 lijkt zich hierbij aan te sluiten. In 1994 ligt het aantal proefvlakken voorlopig op 520, tegen 558 en 557 in 1992-93. Het aantal in 1994 zal nog licht stijgen want elk jaar hebben we een na-ijl-effect. De vertegenwoordiging van de verschillende landschapstypen is de laatste jaren vrij vast. Zo'n 40% van de proefvlakken ligt in agrarisch gebied (meest open grasland), 33% in natuurlijk terrein (meest duinen), 26% in bos (meest loofbos) en 2% in bebouwing.

Deze hoge en stabiele aantallen en de behoorlijk goede landelijke verdeling zijn in andere Europese landen ongekend! Prima werk. Toch vragen wij ons af: waar blijven de plots in de Flevo, op de Zeeuwse akkers, de Gelderse en Brabantse heide en wie waagt zich in de moerassen van Holland-Utrecht en NW-Overijssel? Friesland heeft zich in het rijtje van

'normale' BMP-provincies geschaard, terwijl we in het 'sjoëne Limburg' nog wel wat plots kwijt willen.

Presentatie resultaten

In SOVON-Nieuws beperken we ons in hoofdzaak tot een vergelijking met het voorgaande jaar, terwijl in de Jaarverslagen ook wordt ingegaan op de ontwikkelingen door de jaren heen. Voor de landschapstypen Agrarisch gebied, Natuurlijk terrein en Bos worden hieronder resultaten gepresenteerd, voornamelijk van soorten met meer dan 50 paren per landschapstype in minstens 20 plots. Is er veel materiaal dan is een uitsplitsing binnen een landschapstype soms mogelijk (bijv. Duin, Hei en Moeras binnen

Natuurlijk terrein); deze uitsplitsing wordt hier niet gemaakt. Bij geringe informatie, vooral van schaarse soorten worden alle BMP-plots samen genomen.

In tabel 1 staan de (voorlopige) resultaten, gebaseerd op 394 plots die zowel in 1993 als 1994 werden onderzocht. In de eerste kolom wordt de langjarige trend aangegeven (1984-93). Vervolgens worden, per landschapstype, de aantallen territoria vermeld in de overeenkomstige plots van 1993 en 1994, evenals het procentuele verschil tussen beide jaren. De gegevens kunnen nog licht veranderen door late toezending van 1994 gegevens. De indexen worden te zijner tijd in het Jaarverslag opgenomen.

1994 versus 1993

Het algemene beeld past in dat van de voorbije jaren. Bij ruim een vijfde van de vergelijkingen is van 1993 op 1994 een positieve ontwikkeling te zien (toename meer dan 10%), bij bijna een vijfde een negatieve (afname meer dan 10%) en bij de rest geen of een geringe verandering. Sterke klimmers waren Holenduif, Waterral en Slobbeend, allemaal in natuurlijk terrein. Binnen de top zitten verder o.a. Merel, Watersnip, Tortelduif, Geelgors en Houtsnip die in sommige landschapstypen in 1994 veel talrijker waren dan het voorgaande jaar. Dat relatief veel watervogelsoorten zijn toegenomen zou wel eens het ge-

Merel (Erik Ernens)

Tabel 1. Overzicht territoria in BMP-plots onderzocht in 1993-94. Per landschapstype (Lt) wordt de trend in 1984-93 gegeven en de aantallen territoria in 1993 en 1994. Het procentuele verschil tussen beide jaren staat in vet.

N = Natuurlijk terrein, A = Agrarisch gebied, B = Bos, T = alle landschapstypen.

	Lt	Trend	Terr	Terr	%		Lt	Trend	Terr	Terr	%		Lt	Trend	Terr	Terr	%
	84-93		93	94	ver		84-93		93	94	ver		84-93		93	94	ver
Dodaars	N	--	78	78	0	Kl. Bonte Sp.	B	0	48	48	0	Fitis	A	0	541	566	+5
Fuut	T	--	235	227	-3	Boomleeuwerik	N	--	112	123	+10	"	N	0	2924	3098	+6
Knobbelzwaan	T	0	84	104	+23	Veldleeuwerik	A	--	1011	1000	-1	Goudhaantje	B	-	255	261	+2
Nijlgans	T	+	57	84	+47	"	N	-	445	460	+3	Gr. Vliegenv.	B	-	161	186	+16
Bergeend	T	0	340	361	+6	Boerenzwaluw	T	0	166	105	-37	"	A	++	57	54	-5
Krakeend	T	--	175	186	+6	Boompieper	B	0	204	193	-5	B. Vliegenv.	B	--	80	69	-14
Wintertaling	N	-	122	130	+7	"	N	0	472	472	0	Staartmees	B	+	174	209	+20
Wilde Eend	B	0	232	265	+14	Graspieper	A	--	661	701	+6	"	A	++	53	50	-6
"	A	0	1869	2132	+14	"	N	0	741	820	+11	"	N	0	132	128	-3
"	N	0	946	1133	+20	Gele Kwikst.	A	++	479	522	+9	Glanskop	B	0	215	208	-3
Zomertaling	T	--	49	47	-4	Witte Kwikst.	A	++	171	171	0	Matkop	B	+	170	172	+1
Slobeend	A	0	276	247	-11	"	N	0	120	106	-12	"	A	++	69	66	-4
"	N	--	91	139	+53	Winterkoning	B	0	2015	1824	-9	"	N	+	63	54	-14
Tafeleend	N	+	125	134	+7	"	A	+	723	708	-2	Kuifmees	B	++	196	180	-8
Kuifeend	A	0	239	236	-1	"	N	+	1096	1160	+6	Zwarte Mees	B	-	383	361	-6
"	N	-	384	382	-1	Heggemus	B	-	376	393	+5	Pimpelmees	B	0	992	970	-2
Br.Kiekendief	T	0	24	34	+42	"	N	-	992	1022	+3	"	A	+	258	255	-1
Buizerd	T	++	77	87	+13	Roodborst	B	0	1981	1813	-8	"	N	0	330	407	+23
Torenvalk	T	+	87	78	-10	"	A	+	343	316	-8	Koolmees	B	-	1586	1527	-4
Patrijs	A	0	109	116	+6	"	N	-	494	464	-6	"	A	0	510	528	+4
Fazant	B	0	163	157	-4	Nachtegaal	B	0	98	80	-18	"	N	0	729	742	+2
"	A	0	375	350	-7	"	N	++	656	678	+3	Boomklever	B	0	275	299	+9
"	N	0	405	392	-3	Blauwborst	N	++	159	172	+8	Boomkruiper	B	0	547	611	+12
Watterral	N	+	65	93	+43	Gekr. Roodst.	B	0	167	203	+22	"	A	0	130	125	-4
Waterhoen	B	0	73	67	-8	"	A	0	82	87	+6	Wielewaal	T	0	82	65	-21
"	A	--	192	211	+10	"	N	+	205	214	+4	Gaai	B	0	309	285	-8
"	N	--	171	202	+18	Paapje	N	++	43	32	-26	"	A	0	59	70	+19
Meerkoet	A	++	1055	1179	+12	Roodborsttap.	N	++	192	177	-8	"	N	+	167	168	+1
"	N	0	723	842	+16	Tapuit	N	0	143	144	+1	Ekster	B	0	138	110	-20
Scholekster	A	0	1153	1207	+5	Merel	B	0	1821	1874	+3	"	A	0	89	112	+26
"	N	--	1125	1272	+13	"	A	++	916	1202	+31	"	N	++	312	329	+5
Kievit	A	-	2549	2892	+13	"	N	0	722	783	+8	Kauw	B	0	543	498	-8
"	N	--	312	327	+5	Zanglijster	B	--	474	508	+7	"	A	++	143	160	+12
Watersnip	T	0	102	145	+42	"	A	--	161	167	+4	"	N	0	339	329	-3
Houtsnip	B	--	26	32	+23	"	N	--	111	127	+14	Zwarte Kraai	B	++	229	236	+3
Grutto	A	0	1973	2139	+8	Grote Lijster	B	0	98	99	+1	"	A	++	199	260	+31
Wulp	A	+	79	86	+9	Sprinkhaanz.	N	++	168	193	+15	"	N	++	199	217	+9
"	N	--	111	106	-5	Rietzanger	N	0	272	233	-14	Spreeuw	B	-	551	486	-12
Tureluur	A	0	696	696	0	Bosrietzanger	B	+	65	78	+20	"	A	0	294	364	+24
Holenduif	B	0	187	174	-7	"	A	++	531	491	-8	"	N	--	177	232	+31
"	A	++	97	110	+13	"	N	0	334	329	-1	Huismus	T	0	945	937	-1
"	N	+	95	173	+82	Kleine Karekiet	N	0	1377	1424	+3	Ringmus	B	--	26	44	+69
Houtduif	B	0	920	889	-3	Spotvogel	B	--	31	30	-3	"	A	++	147	185	+26
"	A	+	585	620	+6	"	A	0	108	98	-9	"	N	-	69	83	+20
"	N	0	847	889	+5	Braamsluiper	T	0	216	272	+26	Vink	B	0	1711	1691	-1
Turkse Torte	T	--	162	175	+8	Grasmus	B	++	113	127	+12	"	A	++	403	431	+7
Tortelduif	B	--	98	56	-43	"	A	++	582	589	+1	"	N	++	458	489	+7
"	N	--	87	123	+41	"	N	++	1042	1115	+7	Groenling	B	-	82	85	+4
Koekoek	B	0	75	68	-9	Tuinfluit	B	0	478	479	0	"	N	-	63	48	-24
"	A	++	78	71	-9	"	A	0	543	539	-1	Kneu	B	--	37	50	+35
"	N	0	203	194	-4	"	N	+	352	352	0	"	A	+	235	235	0
Bosuil	T	0	91	81	-11	Zwartkop	B	+	910	902	-1	"	N	-	533	493	-8
Ransuil	T	--	40	28	-30	"	A	++	422	402	-5	Goudvink	B	++	71	56	-21
Groene Spech	B	0	78	70	-10	"	N	++	335	328	-2	Appelvink	B	+	76	93	+22
"	N	0	75	75	0	Fluiter	T	++	119	96	-19	Geelgors	B	0	85	89	+5
Zwarte Specht	T	0	50	40	-20	Tjiftjaf	B	++	1289	1238	-4	"	A	+	135	161	+19
Gr. Bonte Sp.	B	0	487	498	+2	"	A	++	780	744	-5	"	N	+	184	204	+11
"	A	++	80	69	-14	"	N	++	619	620	0	Rietgors	A	0	357	407	+14
"	N	++	108	126	+17	Fitis	B	0	983	1054	+7	"	N	--	717	694	-3

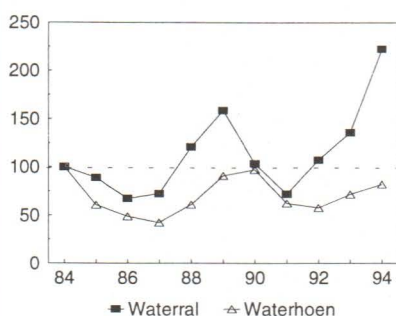
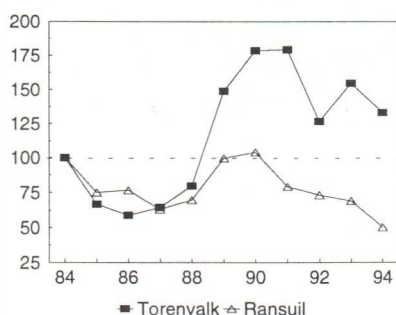
volg kunnen zijn van de natte omstandigheden in voorjaar 1994. De lijst van dalers wordt aangevoerd door Tortelduif (in bos) en Boerenzwaluw, maar Rietzanger, Ransuil, Fluiter, Paapje en Groenling zitten er ook bij. Onder de soorten die afnamen scharen zich relatief veel Afrikatrekkers. Het zal de lezers zijn opgevallen dat de Tortelduif een merkwaardige positie inneemt. In natuurlijk terrein scoort de-

ze duif in 1994 ruim 40% hoger maar in bos evenveel lager dan in 1993. Hoewel het om jaarverschillen gaat en conclusies het beste over reeksen van jaren kunnen worden getrokken, geeft dit de complexiteit van de materie aan.

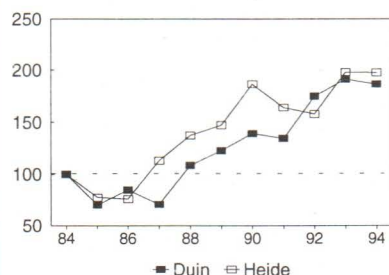
Past 1993-94 in de trend vanaf 1984?

Bij zo'n 60% van de vergelijkingen is zowel op lange termijn (vanaf 1984) als korte termijn (1993 versus 1994)

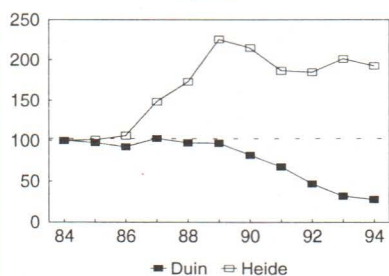
dezelfde ontwikkeling waar te nemen. Bij eenderde ervan gaat het om toename, bij een kwart om afname en bij de rest is geen duidelijke verandering aantoonbaar. Bij de resterende 40% zijn de ontwikkelingen tegenstrijdig. Deze tegenstrijdigheid kan gering zijn (gelijkblijvend versus toe- of afname), of zeer sterk, waarbij sprake is van een tegenovergestelde ontwikkeling. In 15 gevallen is de trend in 1984-93

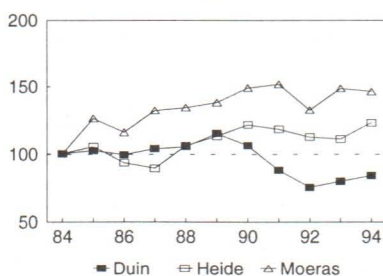
Roodborsttapuit

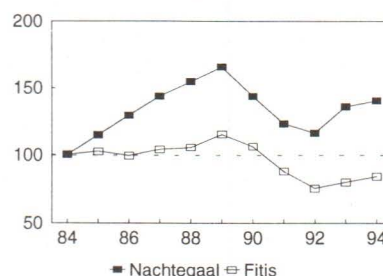
Tapuit

Fitis

Duin

Lange termijn trends

Het BMP begint met z'n elfjarige looptijd al flink 'body' te krijgen. Als illustratie zijn van enkele soorten met opvallende trends diagrammen gemaakt. Binnen natuurlijk terrein beschikken we over veel langjarige gegevens uit de duinen tussen Den Haag - Alkmaar en van Texel en van de Drentse heide. De trend van duin en heid wordt grotendeels door deze gebieden bepaald.

De Roodborsttapuit laat in beide biotooptypen een gestage toename zien. Deze ontwikkeling gaat ook op voor veel andere duin- en heideterreinen waar geen BMP-plots liggen. De aanvankelijke terugval in 1985-87 is het gevolg van abnormale wintersterfte. Jammer dat we pas in 1984 met het BMP zijn begonnen, want anders hadden we het lijntje zeker 15 jaar langer kunnen maken. Dat kan nu alleen aan de hand van enkele jarenlang getelde gebieden. In de Hollandse duinen lag het aantal in de jaren zeventig bijna net zo hoog als nu, terwijl er op de Drentse heide in de beginjaren zeventig nauwelijks Robotapjes zaten. Buiten natuurgebieden is het met de Roodborstapuiten overigens overwegend slecht gesteld, met uitzondering van Zeeuws-Vlaanderen en enkele andere gebieden.

Met de Tapuit gaat het kort samengevat in de duinen slecht en op de Drentse heide goed. De terugval in de duinen speelt vooral in de jaren negentig en wordt in verband gebracht met vergrassing en verruiging, terwijl de toename op de Drentse BMP-heide grotendeels lijkt samen te hangen met introductie van veebegrazing, plaggen en maaien (tegengaan van verruiging en vergrassing). Op de heide van de ZO-Veluwe en andere heidegebieden buiten Drenthe is de Tapuit de laatste tien jaar overigens sterk in aantal teruggelopen, vermoedelijk deels door vergrassing.

Waterhoen en Waterral vertonen in grote lijnen dezelfde trend. De dip halverwege de jaren tachtig kan aan wintersterfte worden toegeschreven, die aan het eind van de jaren tachtig aan droogte. In menig BMP-proefvlak stonden sloten en moerasige plekken toen droog. De nattigheid van de laatste jaren zal gunstig hebben uitgedaakt voor beide soorten. De Waterral was in 1994 (en ook in 1995) hier en daar talrijk. Het Waterhoentje blijft echter wat sukkelen. Als we teruggaan in de tijd kunnen de jaren zeventig als glorie-jaren worden betiteld. De soort kwam toen 'overall' in elk modderslootje of prut-poeltje voor en ook midden in de stad. Na de strenge winter van 1979 is het vooral in de oostelijke helft van het land nooit meer goed gekomen.

Van Torenvalk en Ransuil worden nog net voldoende paren geteld om een BMP-trend te berekenen. Dat op zich is al tekenend voor de slechte situatie waarin beide soorten verkeren. Omstreeks 1990 was er dankzij een muizenrijke periode een opleving, maar daarna ging het weer bergafwaarts, zeker met de Ransuil. In 1994 werden nauwelijks piepende jongen gehoord en in het afgelopen broedseizoen al helemaal niet. De huidige situatie verbleekt bij wat in de pre-BMP jaren zeventig werd vastgesteld.

sterk positief, maar de ontwikkeling 1993-94 negatief. Bij 18 soorten is het omgekeerde het geval. In de eerste categorie zitten naar verhouding veel reeksen van soorten in agrarisch gebied, zoals Koekoek en Bosrietzanger. Verder zien we Paapje en Roodborsttapuit die het voorgaande jaren in natuurlijk terrein zo goed deden.

In de andere categorie (negatieve lange termijn trend, maar in 1993-94 toename) figureren veel reeksen van

bos en natuurlijk terrein en maar enkele uit het agrarisch gebied (Waterhoen, Graspieper). Soms lijkt er sprake te zijn van enig herstel na een jarenlange terugloop, zoals bij de Zanglijster en de Houtsnip, maar het is nog te vroeg om te spreken van een kentering. We zijn natuurlijk benieuwd hoe het ze de komende jaren zal vergaan. Net als bij de Tortelduif in 1993-94 zien we bij de Kneu een tegenstrijdige ontwikkeling binnen de soort. In

agrarisch gebied een lange termijn positieve trend, maar die zet in 1993-94 niet door. In bos daarentegen is de trend negatief, maar de ontwikkeling in 1993-94 positief (wel gebaseerd op kleine steekproef!). Er blijken dus aanzienlijke verschillen en soms radicale tegenstellingen per landschapstype binnen een soort voor te kunnen komen. Het ontrafelen van deze onverwachte resultaten vormt een uitdaging voor de komende jaren.

Commotie om Fitis

In Groot-Brittannië werd begin jaren negentig alarm geslagen, want de index van de Fitis liep voor het eerst sinds de jaren zestig sterk terug. Uit nader onderzoek bleek dat de terugval vooral in Zuid-Engeland speelde: 47% afname tegen 7% in Schotland. Het zou er op kunnen duiden dat de Fitis vooral aan de zuidzijde van z'n areaal veren heeft laten vallen en niet of minder in het noorden. Analyse van het uitgebreide nestkaarten-systeem leverde geen aanknopingspunten op. Dit was wel het geval met analyse van ringvangsten op vaste opstellingen. Hieruit bleek dat de overleving van Zuidengelse Fitissen aanmerkelijk lager uitviel dan die in Schotland. Een verband met veranderingen in Afrikaanse overwinteringsgebieden is nog niet aantoonbaar, omdat de preciese overwinteringsplaatsen van de verschillende populaties onbekend zijn. Men zoekt de oorzaak van de afname ook wel in biotoopverandering, waarbij onder andere de teruglopende kwaliteit van bossen in Zuid-Engeland (insectenfauna) een rol kan spelen. In 1993-94 trad echter weer enig herstel op.

En hoe doet de Fitis het nu in Nederland waar hij goed in het BMP zit (grafiek op pag. 10). De indexen per landschapstype geven met ingang van 1989-90 een terugval te zien van gemiddeld 6%. Over de gehele BMP-periode bezien lijkt er sprake van fluctuaties. Wanneer we echter gedetailleerder in Natuurlijk terrein gaan kijken, zien we grote verschillen. Op heide en in moeras geeft de Fitis geen krimp. In de duinen echter is er een terugval na 1989 (25%). De trend lijkt op de Zuidengelse, inclusief de opleving in 1993-94. De terugval van de Fitis in Nederland lijkt dus welhaast een exclusieve Westnederlandse duinen-aangelegenheid te zijn. Over overleving en broedsucces van de Fitis in recente jaren wordt een publicatie voorbereid door Ruud Foppen en Rien Reijnen (IBN-DLO). Biotoopveranderingen zijn in de duinen volop gaande. Zowel de verstruiking als de intensieve begrazing van duinen zijn vermoedelijk ongunstig voor de Fitis. De trend van de Fitis in de duinen staat niet op zich. De lange termijn ontwikkeling van de Nachtegaal lijkt als twee druppels water op die van de Fitis, zoals is aangetoond voor een vanaf 1959 (!) onderzocht deel van Meijndel: stabiel tot licht toenemend in de jaren zestig, sterke toename jaren zeventig en begin jaren tachtig, afname rond eind jaren tachtig. Sommige (niet alle!) struweelbewoners zoals Boompieper, Heggemus, Roodborst, Bosrietzanger, Paapje en Goudvink laten in de duinen ook een terugval zien, meestal ingaande 1990-91. Het lijkt er dus op dat in ieder geval biotoopverandering een rol van betekenis speelt bij de afname van de Fitis in de duinen, los van mechanismen als verminderde overleving.

Fitis (S. Woldhek uit BroedvogelAtlas)

Slot

Het is verleidelijk de ontwikkelingen in het eigen plot te spiegelen aan de landelijke trend. De landelijke trends vormen een gemiddelde van alle plots, maar in veel gevallen zal er toch sprake zijn van overeenkomst tussen eigen gebied en landelijke trend. Verschillen kunnen o.a. te maken hebben met biotoopveranderingen in uw eigen proefvlak. Soorten die hierdoor in aantal zijn toe- of afgenomen moeten natuurlijk buiten de vergelijking worden gehouden. We gaan er van uit dat de jongste BMP-gegevens u flink zullen inspireren bij het uitwerken en insturen van de telgegevens en vervolgens weer bij het telwerk in 1996.

Arend van Dijk

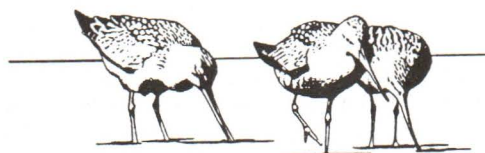
Dank aan het CBS voor vlotte verwerking van de gegevens en aan Herman van der Meer (VWG Meijndel) voor informatie over Fitis en Nachtegaal in de Haagse duinen.

Lees Limosa

In de nieuwe Limosa, tijdschrift van de Nederlandse Ornithologische Unie en SOVON, komen o.a. artikelen over broedende Stormmeeuwen in de Noordoostpolder en over weidevogels, waterpeil en nestbescherming. Op korte termijn zullen o.a. artikelen verschijnen over de overleving van gekleurringde Fitissen, opmars van de Blauwborst als broedvogel en de Grauwe Gors in de eerste helft van de jaren negentig.

De goede verstaander heeft het begrepen: Limosa kun je niet missen. Een abonnement op het viermaal per jaar verschijnende tijdschrift kost slechts f 22,-. Aanmelden bij

Limosa, L. Hellenberghof 32, 2202 XT Noordwijk

Tortelduif-perikelen

Geven de BMP-resultaten 1993-94 voor de Tortel een opvallend verschil te zien tussen habitats (toename natuurterrein, afname bos), op de Britse eilanden was het eender: afname 21% in bos, toename 44% agrarisch gebied (*BTO-News* 198).

Het lijkt echter geen twijfel dat de lange termijn trend negatief is. Dit geldt voor heel West-Europa en voor grote delen van Oost-Europa eveneens. In veel landen is sinds de jaren zeventig een sterke afname geconstateerd, speciaal sinds medio jaren tachtig. Frankrijk bijv. verloor meer dan de helft van zijn broedparen, en dat zijn er vele honderdduizenden.

Het kappen van dichte heggen en het gebruik van herbiciden in de broedgebieden (waardoor het aanbod van voedsel in de vorm van zaden in boerenland sterk gereduceerd is, vooral in het voorjaar), droogte in de West-Afrikaanse overwinteringsgebieden en het massaal kappen van acaciabossen hier (roestplaats van groepen tot duizenden vogels) zijn belangrijke factoren. Bedenk bovendien dat de soort zwaar bejaagd wordt in de winterkwartieren - vooral in Senegal- en dat meer dan 50.000 Tortels jaarlijks worden afgeschoten tijdens de voorjaarsstrek in Marokko en ZW-Frankrijk en op Malta wellicht nog meer. Is het dan vreemd dat de Tortel hard op weg is internationaal in de problemen te komen? (Gegevens ontleend aan: G.M. Tucker & M.F. Heath 1994. *Birds in Europe, their conservation status*. BirdLife International, Cambridge).